

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ЧЕРНОПИЩУК Яна Володимирівна

УДК 342 (477):316.4.063.3

**КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
КРУСЯН Анжеліка Романівна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
МЯЛОВИЦЬКА Ніна Анатоліївна,
Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка,
професор кафедри конституційного права;

кандидат юридичних наук, доцент
СТЕЦЬОК Петро Богданович
Заслужений юрист України,
суддя Конституційного Суду України

Захист відбудеться 19 квітня 2013 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «__» березня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Тенденції інтеграційних процесів співпраці між державами у політичній, економічній, правовій, соціальній, культурній галузях набувають рис стійкого розвитку протягом останніх двох століть. Значних результатів у взаємозближенні міждержавного співробітництва у цих сферах було досягнуто в рамках союзу європейських держав, який має статус правосуб'єктної особи міжнародних відносин, заснованої за волею держав-учасниць Європейського Союзу. Результатом інтеграційної діяльності Європейського Союзу та країн-членів у правовій сфері стало формування нової правової системи. Участь у такій наднаціональній організації, як Європейський Союз, вимагає одноманітного та пріоритетного застосування правових актів ЄС, що детермінує необхідність адекватного сприйняття європейського права у внутрішньому законодавстві відповідних держав. Будучи колись заснованим на ґрунті конституційних здобутків країн-членів, право ЄС набуло наднаціонального характеру завдяки верховенству (*supremacy*), прямій дії (*direct effect*) та першочерговому застосуванню (*primacy*), та, як наслідок, вплинуло як на зміст внутрішнього законодавства, так і на конституції держав-членів ЄС.

В Україні започатковано новий етап процесу конституційних перетворень, який переслідує стратегічне прагнення з набуття членства в Європейському Союзі. Сучасний період конституційного реформування та модернізації характеризується активним пошуком засобів та напрямків їх здійснення для реалізації основної мети – формування України як демократичної, правової держави, як повноправного члена європейської спільноти. Постановку питання наукового дослідження конституціоналізації процесу європейської інтеграції визначено всеосяжністю впливу права на всі багатогранні процеси, що відбуваються в умовах інтеграції держави до Європейського Союзу, адже для того, щоби бути виконуваними на рівні міждержавного співробітництва та імplementованими до відповідних внутрішньодержавних процесів, вони проходять крізь спектр правового врегулювання. Актуальність наукових розробок у цій сфері обумовлюється інтенсифікацією правових реформ в Україні на шляху реалізації державної стратегії зі вступу до ЄС та переговорного процесу щодо асоціації, а також науково-практичною дискусією щодо непорушності державного суверенітету, конституційного ладу та збереження національної ідентичності. Наукова проблема конституціоналізації процесу європейської інтеграції полягає в необхідності вироблення науково-обґрунтованих напрямків здійснення такого процесу в Україні з метою збереження національної української конституційної традиції, за якої юридична та соціальна сутність конституції як основного закону держави і водночас як фундаментального і системоформуючого акта національного права не заперечується за жодних зовнішньо-політичних обставин.

При здійсненні дослідження теоретичним джерелом були праці зарубіжних учених-правників: Г. де Бурки, Д. Вайлера, Л. Ентіна, В. Зоркіна, С. Кашкіна, М. Клаес, П. Крега, М. Мадуро, Е. Танчєва, Ю. Хабермаса, А. Четверікова, А. Шайо, Дж. Шоу.

Доктринальним підґрунтям наукового пошуку стали праці вітчизняних учених: Ю.Г. Барабаша, О.В. Батанова, Л.Р. Білої-Гіунової, О.М. Бориславської, Н.М. Крестовської, С.В. Ківалова, В.С. Коваля, В.П. Колісника, А.Р. Крусян, О.В. Марцеляка, Н.А. Мяловицької, Ю.М. Оборотова, М.П. Орзіха, П.М. Рабіновича, О.В. Скрипнюка, О.В. Совгирі, П.Б. Стецюка, Ю.С. Шемшученка, В.Л. Федоренка, Ю.О. Фрицького. На вітчизняній науковій ниві проблематика правових перетворень на шляху здобуття Україною членства в ЄС, а також міжнародно-правових аспектів конституційного законодавства відображена у наукових роботах таких правників, як О.К. Вишняков, Ю.А. Волошин, І.О. Гоша, М.А. Дамірлі, В.Н. Денисов, В.М. Кампо, О.В. Кресін, Л.А. Луць, В.Є. Мармазов, П.Ф. Мартиненко, В.І. Муравйов, О.С. Олійник, Р.О. Петров, М.Ф. Селівон, Д.С. Терлецький, В.М. Шаповал.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України та чинне законодавство України з інтеграції України до Європейського Союзу, правові акти ЄС, конституції країн-членів ЄС, міжнародні акти.

Науково-емпіричну основу дослідження становлять матеріали правозастосовчої практики Суду ЄС, органів конституційної юстиції країн-членів Європейського Союзу, а також практика Конституційного Суду України щодо застосування норм європейського законодавства при здійсненні конституційного судочинства, наукові праці європейських учених мовами оригіналу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в рамках планової науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» за темою «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671) і безпосередньо пов'язане з комплексною науково-дослідною темою кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Конституційна модернізація та реформування в Україні» (2011 – 2015 рр.).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є дослідження феномену конституціоналізації процесу європейської інтеграції України, виокремлення напрямків конституційно-правових перетворень в Україні та заходів щодо їхнього ефективного здійснення в умовах участі в Європейському Союзі на підставі відповідної конституційно-правової доктрини та досвіду конституційних перетворень, здійснених у певних країнах-членах ЄС, а також розроблення пропозицій щодо внесення змін до Конституції України та інших законодавчих актів, зумовлених

сучасним процесом європейської інтеграції для урахування в діяльності Конституційної Асамблеї.

Визначена мета зумовила постановку та вирішення таких задач:

визначити теоретико-методологічні засади конституціоналізації процесу європейської інтеграції України;

розкрити генезис формування наднаціональних характеристик у праві ЄС та обґрунтувати їх вплив на конституційний правопорядок у державах-членах ЄС;

визначити детермінанти та зміст конституційних перетворень у державах-членах ЄС у процесі інтеграції до Європейського Союзу;

надати визначення феномену «конституціоналізація процесу європейської інтеграції» у контексті об'єкта дисертаційного дослідження, установити його ознаки та основи;

установити значення таких процесів як гармонізація, адаптація, уніфікація, апроксимація законодавства для здійснення конституціоналізації процесу європейської інтеграції держави;

аргументувати роль органу конституційної юстиції у конституціоналізації процесу європейської інтеграції держави;

спрогнозувати напрямки та визначити правовий механізм здійснення конституціоналізації процесу європейської інтеграції України;

надати пропозиції щодо вжиття заходів зі створення конституційно-правової основи для співробітництва України з ЄС та набуття членства в Європейському Союзі у перспективі.

Об'єктом дослідження є науково-практична парадигма конституціоналізації процесу європейської інтеграції з урахуванням досвіду конституційних перетворень у державах-членах ЄС та сучасних конституційно-правових реалій України.

Предметом дослідження є конституціоналізація процесу європейської інтеграції України.

Методи дослідження визначаються поставленою метою та дослідницькими завданнями. Методологічну основу дослідження становлять як філософські, загальнонаукові, так і спеціальні наукові методи: діалектичний, історичний, формально-логічний, системний, формально-юридичний, конкретно-соціологічний, порівняльно-правовий.

Діалектичний метод дозволив всебічно та об'ємно зрозуміти феномен конституціоналізації, розуміючи його через історичне та логічне у його становленні, абстрактне та конкретне у функціонуванні, загальне та особливе у здійсненні, зміст та форму у визначенні сутності конституціоналізації (п.п. 1.1, 1.2, 3.3). Застосування історичного методу дозволило з'ясувати генезу процесу європейської інтеграції, становлення та розвиток права ЄС та наднаціональних характеристик у праві (п. 1.1). Формально-логічний метод використовувався для визначення конституціоналізації процесу європейської інтеграції, а також висунення пропозицій щодо

необхідних змін до Конституції України та інших законодавчих актів у зв'язку з окресленими процесами в Україні (п.п. 1.2, 3.3). Системний метод дав змогу з'ясувати всі складові конституціоналізації окремо та у їх взаємозв'язку і всебічно охопити комплекс заходів з європейської інтеграції, що впливають на конституційний лад держави (р. 2, п. 3.1). При аналізі змісту положень змінених конституцій в державах-членах ЄС під час вступу до ЄС, основних положень Лісабонського Договору, що вплинули на реформування Основних законів та практики їх тлумачення у країнах-членах ЄС, вивчення засадничих правових актів з адаптації законодавства України до правових актів ЄС, а також класифікації напрямків здійснення конституціоналізації процесу європейської інтеграції, використовувався формально-юридичний метод (п.п. 2.2, 2.3, 3.1, 3.3). Застосування конкретно-соціологічного методу дало змогу виокремити конституційну правосвідомість як один з елементів конституціоналізації процесу європейської інтеграції, а також зробити певні висновки щодо референдарної легітиматії процесу конституціоналізації (п.п. 2.2, 3.3). Порівняльно-правовий метод знайшов широке застосування при вивченні досвіду вжитих організаційно-правових заходів із конституціоналізації процесу європейської інтеграції у певних країнах-членах ЄС, а також практики конституційних судів, що долучені до цього процесу, внаслідок чого стало можливим виробити практичні рекомендації з удосконалення конституційного законодавства України (п.п. 2.2, 2.3, 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним науковим дослідженням конституціоналізації процесу європейської інтеграції України, в якому вироблено теоретико-методологічні засади феномену конституціоналізації щодо процесу європейської інтеграції держави та встановлено зміст конституційно-правових перетворень в умовах інтеграції України до Європейського Союзу.

У рамках розв'язання указаної наукової проблематики сформульовано ряд наукових положень та зроблено висновки, до яких належать:

уперше:

сформовано концепт конституціоналізації процесу європейської інтеграції з урахуванням правових реалій України, який розуміється як комплекс заходів зі створення конституційно-правових умов та визначення засад членства держави в ЄС, що полягають у закріпленні у нормах конституції фундаментальних основ участі держави в Європейському Союзі, тлумаченні органами конституційної юстиції положень конституції та нормативно-правових актів відповідно до європейського права, а також належному усвідомленні громадянами політико-правових відносин між державою та ЄС;

визначено засади конституціоналізації процесу європейської інтеграції: конституцію як нормативну основу цього процесу; спільні правові цінності та принципи права як аксеологічно-правову основу; тлумачну

діяльність органу конституційної юстиції як функціональну основу; заходи з інтеграції держави до Європейського Союзу як організаційно-інституційну основу означеного процесу; та розкрито зміст вищезначених засад конституціоналізації процесу європейської інтеграції безпосередньо України;

обґрунтовано значення діяльності Конституційного Суду України як дієвого учасника процесу конституціоналізації в умовах залучення до правового простору ЄС, що полягає у відстоюванні Конституції шляхом офіційного тлумачення Конституції України та законів України, а також здійснення юрисдикційної діяльності, що слугуватиме вагомим аргументом для внесення змін до Конституції України;

визначено напрямки проведення конституційного реформування в рамках заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу: зовнішньо-політичний (визначення юридичної можливості участі держави в ЄС); внутрішньо-правовий (конституційно-правове врегулювання питань, що виникають із правових зобов'язань за установчими договорами ЄС, порядок внесення змін до Конституції України щодо питань взаємодії з ЄС, заходи з узгодження законодавства України із законодавством ЄС); інституційний (визначення повноважень органів державної влади із взаємодії з інститутами ЄС, а також створення нових підрозділів, спеціально уповноважених із питань європейської інтеграції); громадсько-орієнтований (формування відповідного інформаційного простору для розуміння громадянами їх статусу в євроінтеграційних процесах);

удосконалено:

пропозиції щодо конституційно-правової модернізації стосовно конституційної регламентації процесу європейської інтеграції України щодо внесення змін до Конституції України в частині розширення змісту зовнішньої функції держави в умовах інтеграції України до ЄС, всеукраїнського референдуму як легітимізації конституційно-правових перетворень щодо відносин Україна – ЄС, порядку внесення змін до Конституції України щодо законопроектів із питань європейської інтеграції України, конституційного контролю та офіційного тлумачення Конституції України та законів України відповідно до європейського права;

пропозиції щодо інституційної реформи у сфері європейської інтеграції шляхом висунення пропозицій з удосконалення повноважень Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України;

визначення ролі громадянина держави як одного із суб'єктів конституціоналізації процесу європейської інтеграції;

функціональне значення діяльності органу конституційної юстиції України в контексті євроінтеграційного процесу за посередництвом здійснення координуючої, захисної, узгоджувальної функцій;

набули подальшого розвитку:

теоретико-методологічні засади дослідження конституційно-правових аспектів процесу європейської інтеграції у визначенні понятійного апарату, що відповідає сучасним тенденціям взаємодії європейського та національного конституційного права, а також епістемології як методологічного підходу до пізнання інтеграційних процесів у конституційному праві;

теоретико-практичні положення щодо гармонізації, адаптації, апроксимації, уніфікації як юридичного інструментарію для забезпечення здійснення конституціоналізації процесу європейської інтеграції України;

застосування механізму імплементації міжнародних договорів як основи розроблення механізму імплементації правових актів ЄС до правової системи України;

доктринальні основи конституційної реформи в Україні як напрям формування сучасного українського конституціоналізму, зумовленого процесом європейської інтеграції України.

Практичне значення одержаних результатів. Дисертація має теоретико-прикладний характер, а сформульовані висновки та пропозиції становлять науковий та практичний інтерес і можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення наукових положень теорії конституціоналізації, дослідження конституційних трансформацій, що відбуваються в умовах конвергенції та адаптації внутрішнього законодавства та європейського права, здійснення подальших спеціальних та міждисциплінарних наукових досліджень у цій галузі, проведення спільних досліджень із науковими установами та інститутами Європейського Союзу;

правотворчій діяльності – для внесення змін до Конституції України, до Законів України «Про Конституційний Суд України», «Про міжнародні договори України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про всеукраїнській референдум»;

правозастосовній діяльності – для удосконалення національного механізму координації діяльності органів державної влади у сфері європейської інтеграції, підвищення їх ефективності;

навчальному процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників із «Конституційного права України», посібників та навчальних програм із спеціальної дисципліни «Конституціоналізація процесу європейської інтеграції України», при викладанні навчальної дисципліни з конституційного права України та із вказаної спецдисципліни;

правових сфері – для підвищення професійного рівня правників, посадових осіб, відповідальних за вжиття заходів з європейської інтеграції, а також ознайомлення громадянського суспільства з конституційно-правовими реаліями процесу європейської інтеграції України.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки та положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях та науково-методичних семінарах кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія». Теоретико-методологічні положення та ідеї, які розвиваються у дисертаційному дослідженні, доповідалися та обговорювалися на: щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 2010–2012 рр.); Всеукраїнській конференції «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Запоріжжя, 2010 р.), IX Міжнародній студентсько-аспірантській конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 2010 р.), Міжнародній науковій конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Треті конституційні читання» (м. Харків, 2010 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука: політичні, економічні та соціальні витоки сьогодення» (м. Київ, 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правові проблеми зміцнення української державності» (м. Одеса, 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми юридичної науки 2010» (м. Київ, 2010 р.), III Міжнародній конференції «Компаративістські читання» (м. Львів, 2011 р.), IV Міжнародній науковій конференції молодих учених, аспірантів і студентів «Демократія у країнах Східної Європи: конституційно-правовий вимір (Тодиківські читання)» (м. Харків, 2011 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Національне та міжнародне право як інструменти забезпечення державної та глобальної стабільності» (м. Львів, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній дискусії «Актуальні проблеми європейської інтеграції України» (м. Одеса, 2012 р.), Міжнародній конференції ім. Жана Моне «Готовність України виконувати обов'язки в рамках асоціації з Європейським Союзом в сферах зближення законодавства, верховенства права і захисту прав людини» (м. Київ, 2012 р.), Заключній конференції проекту з Європейського та національного конституційного права (EuNaCon), реалізованого на базі юридичного факультету Маастрихтського університету в Нідерландах (м. Маастрихт, 2013 р.). Тези доповідей за результатами участі у зазначених наукових конференціях опубліковано.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення у 20 публікаціях, 6 із яких – у наукових виданнях, що входять до затвердженого переліку.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, із них основного тексту 197 сторінок. Список використаних джерел містить 282 найменування і розташований на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовуються актуальність теми дослідження, зв'язок роботи з науковими планами та програмами, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, характеризуються методи наукового пізнання, що використані в роботі над дослідженням, визначаються наукова новизна і практичне значення одержаних результатів, наводяться дані про апробацію та публікацію наукових ідей щодо здійснюваного дослідження, його структури та обсягу.

Розділ перший «Науково-практична парадигма конституціоналізації процесу європейської інтеграції» містить три підрозділи, в яких досліджено історичні витоки формування наднаціональних характеристик у праві, визначено теоретико-методологічні засади формування концепту конституціоналізації процесу європейської інтеграції, надано авторське визначення конституціоналізації процесу європейської інтеграції держави, установлено ознаки та охарактеризовано складові основи означеного процесу.

У **підрозділі 1.1. «Гене́за становлення наднаціональних характеристик у праві»** встановлено, що історично зумовлений процес створення наднаціонального права ЄС походив з ідей регіоналізації, інтернаціоналізації та створення космополітичного права, які знайшли втілення, зокрема, у створенні єдиної європейської правової системи із квазі-конституційними рисами. Обґрунтовано, що космополітичні ідеї класиків європейської філософії та права щодо об'єднання суверенних держав у єдину сильну наддержаву (із правом, переважним над цими державами та уніфікованим актом вищої юридичної сили, управлінським апаратом з переважними повноваженнями, створенням єдиного громадянства для спільної мети – забезпечення миру та благополуччя народів країн-учасниць) втілюються в ідеології заснування та функціонування Європейського Союзу. У результаті дослідження ретроспективи визначення міжнародно-правового статусу Європейського Союзу резюмовано його правову сутність, що полягає в наднаціональних властивостях його правопорядку, зовнішньо виражених в *acquis* ЄС та *acquis constitutionnelles* Союзу. Наднаціональність як головна конституційна вада права ЄС визнається першоджерелом процесу конституціоналізації як у самому ЄС, так і в окремих державах-членах ЄС.

У **підрозділі 1.2. «Теоретико-методологічні засади формування концепту конституціоналізації процесу європейської інтеграції»** визначено методи пізнання феномену конституціоналізації процесу європейської інтеграції держави, особливості їх застосування у межах предмета та об'єкта дослідження. Досліджено правоперетворчі процеси у європейському та національному конституційному праві, теоретичні підходи до визначення поняття конституціоналізації в європейському правовому просторі, в результаті чого установлено таке: по-перше,

теоретичні пошуки визначення терміна «конституціоналізація» виявили його використання у вітчизняних наукових працях у значенні врегулювання нормами конституційного права іногалузевих відносин; по-друге, в європейській правовій доктрині конституціоналізація розглядається головним чином у межах права ЄС і означає формування єдиного конституційного правопорядку ЄС на підставі національних конституційних здобутків країн-членів ЄС, а також створення акта вищої юридичної сили в ЄС – Конституції; по-третє, встановлюється, що у процесі конституціоналізації Європи та творення європейського конституційного права актуалізуються тенденції впливу права ЄС на внутрішньодержавне право (зворотній вплив), на конституції держав, їх національну конституційну ідентичність та конституційні традиції; по-четверте, у зв'язку із цим відмічається зміна напрямку наукових дискусій та стратегії правозастосовної практики як в інституціях ЄС, так і в країнах-членах (зокрема, в діяльності національних конституційних судів), та переосмислення напрямку процесу конституціоналізації в ЄС та державах-членах. Встановлено, що процес конституціоналізації в умовах інтеграції до ЄС у контексті реформування правових систем країн-членів ЄС донині не був предметом самостійного наукового дослідження.

Запропоновано дефініцію конституціоналізації процесу європейської інтеграції з урахуванням правових реалій України. Це комплекс заходів зі створення конституційно-правових умов та визначення засад членства держави в ЄС, що полягають у закріпленні у нормах конституції фундаментальних основ участі держави в Європейському Союзі, тлумаченні органами конституційної юстиції конституції та нормативно-правових актів відповідно до європейського права, а також належному усвідомленні громадянами політико-правових відносин між державою та ЄС.

У підрозділі 1.3. «Конституційно-правовий механізм імплементації міжнародних договорів та його функціональне значення у процесі європейської інтеграції» здійснено ґносеологічне дослідження ролі та місця конституційного права країн-учасниць у процесі європейської інтеграції, інтернаціоналізації конституційного права як наслідку участі держав у міжнародних відносинах, проаналізовано порядок взаємодії національного та міжнародного права. На прикладі досвіду країн щодо імплементації міжнародних актів у внутрішньодержавне право згідно з моністичним та дуалістичним підходом установлено, що трансформація норм права ЄС до внутрішнього права держав-членів ЄС відбувається через правовий механізм імплементації міжнародних договорів. Установлено: залежно від порядку імплементації міжнародних договорів до національного законодавства у кожній державі, а також визначення вищої юридичної сили міжнародних договорів щодо конституції та внутрішнього законодавства визначається складність адаптаційних процесів до змісту права ЄС та взагалі необхідність конституційного реформування.

Розглянуто механізм імплементації міжнародних договорів, передбачений нормами Конституції України як конституційно-правова основа подальшої імплементації норм права ЄС до правової системи України, зроблено висновок про необхідність створення науково-обґрунтованого, однозначно визначеного порядку імплементації угоди про приєднання України до ЄС. З огляду на міжнародно-правову природу права ЄС та достатньо «гнучкий» механізм імплементації міжнародних договорів, передбачений ст. 9 Конституції України, відзначається доцільність його використання як конституційно-правового каркасу для розробки у подальшому специфічного механізму імплементації актів ЄС до правової системи України.

Другий розділ «Досвід конституційних реформ у державах-членах Європейського Союзу» містить три підрозділи, в яких досліджено практичні аспекти здійснення конституціоналізації в рамках ЄС, та її зворотній вплив на конституції держав-членів ЄС, на підставі чого виокремлено надбання, що є можливими для запозичення при конституціоналізації процесу європейської інтеграції України.

У підрозділі 2.1. «Правові та інституційні засоби зближення правопорядків в ЄС» розглянуто формування конституційних характеристик права ЄС на підставі надбань держав-членів ЄС, а також досліджено конституційні акти, які було прийнято протягом всієї історії розвитку права ЄС (Договір, що встановлює Конституцію для Європи та Лісабонський Договір). Встановлено, що ці акти мають договірно-правову природу, компромісне значення, поєднують міжнародно-правові та конституційно-правові риси і ґрунтуються на волі держав та їх громадян. Останнє підтверджує установчий легітимний характер конституціоналізації в межах Європейського Союзу (як творення акта вищої юридичної сили, обов'язкового до беззаперечного виконання всіма учасниками договірних союзних відносин).

На прикладі узгодження законодавства при вступі до ЄС Польщі, Чехії, Словенії та Словаччини з'ясовано, що конституційна уніфікація в рамках правової інтеграції в ЄС розглядається за двома напрямками: 1) створення єдиного уніфікованого правового акта вищої юридичної сили на підставі правових надбань Європейського Союзу; 2) приведення конституцій держав до єдиного показника сприйняття та усвідомлення права Європейського Союзу з метою його одноманітного розуміння та застосування у внутрішньодержавних системах права.

У підрозділі 2.2. «Конституційно-правові перетворення у країнах-членах ЄС» на підставі проаналізованого досвіду конституційних реформ при вступі до ЄС Польщі, Чехії, Угорщини, Литви, Латвії, Естонії, Болгарії, Словаччини резюмовано, що зміни й доповнення до конституцій в обов'язковому порядку стосувалися: посилення ролі міжнародного договору у внутрішньодержавних правових системах; перегляду

повноважень органів державної влади та введення інституту делегованого законодавства, що покладає певні законодавчі повноваження на уряд, коли є необхідним негайне реагування на певні ситуації взаємодії з Європейським Союзом, або впровадження його обов'язкових приписів; взаємодії за юридичною силою правових актів ЄС та актів внутрішнього законодавства, передачі частини суверенітету або його обмеження, обов'язкового проведення референдуму з питань щодо вступу до ЄС, а також внесення змін до конституції за «європейською поправкою».

У *підрозділі 2.3. «Досвід впливу Лісабонського Договору на конституції держав-членів ЄС у контексті визначення тенденцій конституційної модернізації в Україні»* охарактеризовано конституційно-правову природу Лісабонського Договору та його вплив на внесені зміни до конституцій на прикладі держав-засновників ЄС. Установлено, що конституціоналізація процесу європейської інтеграції держави здійснюється переважно за такими напрямками: а) регламентація умов участі держави в Європейському Союзі (передача/надання/делегування повноважень, добровільне обмеження суверенітету для досягнення спільних цілей Союзу тощо); б) порядок імплементації, прийняття актів ЄС до національної правової системи (вирішення питання пріоритетності); в) запровадження особливої процедури прийняття рішень, що стосуються загальноєвропейської політики (спеціальні ратифікаційні, погоджувальні парламентські або референдарні механізми); г) компетенція вищих органів державної влади в європейському законодавчому процесі; д) перегляд повноважень національних судів, а особливо судів конституційної юрисдикції щодо тлумачення національних правових актів у дусі європейських принципів та цінностей; ж) статус громадян держави, які також є громадянами Європейського Союзу. Установлено: конституціоналізація процесу європейської інтеграції практично в усіх країнах-членах ЄС втілювалась у змінах до конституцій, внесених згідно з положеннями установчих договорів, а також у результатах юрисдикційної діяльності національних конституційних судів (наприклад, ФРН, Франція, Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина, Кіпр).

Третій розділ «Основні напрямки конституціоналізації процесу європейської інтеграції України» містить три підрозділи, які присвячено визначенню українських перспектив та шляхів здійснення конституціоналізації процесу європейської інтеграції України.

У *підрозділі 3.1. «Організаційно-правові заходи з адаптації законодавства України до права ЄС»* установлено, що засадничими нормативно-правовими актами з інтеграції України до ЄС є Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) та їх державами-членами, ратифікована Законом № 237/94-ВР від 10.11.1994 р.; Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України

до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р., а також підзаконні нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України щодо визначення заходів з інтеграції України до Європейського Союзу. Найбільш значущим договірно-правовим підґрунтям майбутніх відносин України з ЄС є Угода про асоціацію.

Виокремлено такі конституційно-правові передумови конституціоналізації процесу європейської інтеграції: 1) правові передумови (нормативно-правове визначення порядку участі та вступу держави до ЄС; внесення змін до законів та інших діючих нормативно-правових актів у межах заходів з адаптації законодавства у пріоритетних сферах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу; укладення договорів з ЄС за певними сферами спільних інтересів (зона вільної торгівлі, енергетичний простір, візова лібералізація, митні заходи); 2) інституційні передумови (створення установ, безпосередньо відповідальних за реалізацію процесу європейської інтеграції; визначення за державними органами додаткових повноважень щодо виконання державної політики з євроінтеграції; створення спільних робочих груп з інститутами Європейського Союзу).

У підрозділі 3.2. «Роль та значення органів конституційної юстиції в конституціоналізації процесу європейської інтеграції: європейська практика та українські реалії» розглянуто та проаналізовано діяльність органів конституційної юстиції країн-членів ЄС щодо тлумачення національного законодавства відповідно до європейського права, взаємодії із Судом ЄС та національними конституційними судами країн-членів ЄС, установлено їх значення як безпосередніх суб'єктів конституціоналізації процесу європейської інтеграції. Відзначається конституціоналізуюча роль конституційних судів як під час конституціоналізації в ЄС (Суд ЄС прецедентними рішеннями за такими справами, як *Les Verts* 294/83, *Costa v. E.N.E.L.* 6/64, *International Handelsgesellschaft* 11/70, *Van Gend en Loos* 26/62, *Solange II* 197/83, надає праву ЄС наднаціональних характеристик), так і під час конституціоналізації у межах країн-членів ЄС (на прикладах рішень органів конституційної юстиції Угорщини, ФРН, Чехії, Польщі).

Обґрунтовується нова важлива роль конституційного суду в євроінтеграційних процесах з діалектичного розв'язання проблеми забезпечення неухильного виконання норм права ЄС та дотримання непорушності норм національної конституції. Зазначається, що повноваження Конституційного Суду України у контексті перспективи членства України в Європейському Союзі потребують модернізації.

У підрозділі 3.3. «Прогностичні сценарії конституційно-правових перетворень в Україні на шляху інтеграції до ЄС» висунуто пропозиції щодо можливих заходів із конституціоналізації процесу європейської інтеграції України. Визначено сутнісно-інституційний зміст необхідних конституційних перетворень в Україні у процесі інтеграції до ЄС:

процедурний елемент, який передбачає визначення місця правових актів ЄС в ієрархії нормативно-правових актів України; сутнісний елемент, за яким визначається зміст змін до Конституції України (конституційне закріплення норми, що визначає можливість участі держави в Європейському Союзі, визначення порядку внесення змін до Конституції України, обумовлених необхідністю відповідних змін у зв'язку з несумісними положеннями у нормах Конституції та актах ЄС); інституційний елемент, за яким визначаються суб'єкти конституціоналізації, чиї повноваження також зазнають трансформації у контексті євроінтеграції (Верховна Рада України – щодо участі у законотворчому процесі в ЄС; Кабінет Міністрів України – щодо урядових процедур із виконання актів ЄС; Конституційний Суд України – щодо взаємодії із Судом ЄС та тлумачення нормативно-правових актів України із їх відповідності актам ЄС).

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до розв'язання наукової проблеми з концептуалізації процесу європейської інтеграції України крізь фундаментальні конституційно-правові категорії.

У **Висновках** викладено найбільш значні результати й підсумки роботи, що були отримані у ході дослідження.

1. Обґрунтовано, що генеза формування наднаціональних характеристик права ЄС походить із концепту створення вищого над державами світового міждержавного утворення (космополітичного), яке наділяється верховною владою, а право такого союзу держав – вищою юридичною силою над законодавством будь-якої держави.

2. Визначено ознаки конституціоналізації процесу європейської інтеграції: 1) здійснення у результаті залучення держави до Європейського Союзу; 2) фіксація у нормах конституції засад європейської інтеграції держави, визначених як стратегічні напрямки інтеграції для кожної окремої держави на підставі угод про співробітництво, програм чи планів адаптації законодавства у пріоритетних сферах членства; 3) втілення права ЄС крізь правозастосовну практику органу конституційної юстиції шляхом тлумачень та правових позицій суддів конституційного суду; 4) об'єктивне розуміння громадянами значення інтеграції до ЄС, а також відповідальне усвідомлення статусу самих громадян у європеїзованому суспільстві. Аргументовано висновок: процес конституціоналізації в рамках інтеграції до ЄС прямо пов'язаний з європеїзацією конституціоналізму з огляду на присутність конституційно-правових категорій, притаманних сучасному конституціоналізму, та предметно-сутнісний зв'язок конституціоналізації процесу європейської інтеграції та конституціоналізму.

3. Надано визначення конституціоналізації процесу європейської інтеграції з огляду на правові реалії України, як комплексу заходів

зі створення конституційно-правових умов та визначення засад членства країни в ЄС, що полягають у закріпленні у нормах конституції фундаментальних основ участі держави в Європейському Союзі, тлумаченні органами конституційної юстиції конституції та нормативно-правових актів відповідно до європейського права, а також належному усвідомленні громадянами політико-правових відносин між державою та ЄС.

4. Установлено, що конституція є нормативною основою конституціоналізації процесу європейської інтеграції держави в силу свого фундаментального характеру та всеосяжного регулювання; спільні правові цінності та принципи права є аксеологічно-правовою основою цього процесу з огляду на спільне визнання та дотримання усіма учасниками європейської спільноти; тлумачна діяльність органів конституційної юстиції є функціональною основою конституціоналізації; заходи з інтеграції держави до Європейського Союзу постають організаційно-інституційною основою належного здійснення конституційно-правових перетворень, які в сукупності становлять засади конституціоналізації процесу європейської інтеграції держави.

5. Обґрунтовано, що змістовно різні гармонізація, адаптація, апроксимація законодавства забезпечують наближення законодавства країн-членів до права Європейського Союзу. Виокремлюється правова уніфікація як правовий засіб зближення норм різних правових систем, що в результаті комплексного правового аналізу з іншими процесами був визначений як забезпечення одноманітності в закріпленні та виконанні правових стандартів ЄС, а також конституційна уніфікація як приведення конституцій держав до єдиного підходу зі сприйняття та усвідомлення права Європейського Союзу з метою його одноманітного розуміння та застосування у внутрішньодержавних правових системах. Визначається, що вказані процеси є правовим інструментарієм для усунення розбіжностей між наднаціональним та внутрішньодержавним правопорядками та створення техніко-юридичних можливостей для здійснення конституціоналізації процесу європейської інтеграції держави.

6. Доведено, що конституціоналізація процесу європейської інтеграції є необхідним перманентним процесом як для держав, що тільки приєдналися до ЄС, так і для країн-засновниць у силу визначеного засновницькими договорами або нормами вторинного права ЄС обов'язку держави забезпечити виконання взятих на себе зобов'язань, визначених ст.ст. 258–261 Лісабонського Договору.

7. Установлено настановчу роль, яку відіграли існуючі нормативно-правові акти щодо європейської інтеграції, адаптації, апроксимації, експертизи законодавства України на предмет відповідності *acquis* ЄС, концепції, програми, плани з наближення законодавства в процесі судово-правової реформи, адміністративної, митної, реформи кримінального судочинства, комерційного законодавства. Виявлено, що донині не прийнято

нормативно-правового акта, спрямованого на створення конституційно-правового механізму інтеграції України до ЄС.

8. Визначено, що конституційні суди, з огляду на свої повноваження, є не просто дієвими учасниками конституціоналізації процесу європейської інтеграції посередництвом їх правотлумачної діяльності, а, головним чином, органами, що, створюючи «живе право», мають можливість знайти компромісне вирішення проблеми щодо вищої юридичної сили конституції та актів права ЄС. Виокремлено декілька нових функцій органів конституційної юстиції при здійсненні повноважень щодо конституціоналізації процесу євроінтеграції: координуюча (рішення суду є суттєвою аргументацією для внесення необхідних змін до конституції та орієнтують ініціатора змін щодо наявності та змісту певних неузгодженостей між конституцією та правовими актами ЄС); захисна (відстоюючи непорушність конституційних норм, суд гарантує збереження конституційної ідентичності держави); узгоджуюча (беручи участь у взаємодії із Судом ЄС, національний конституційний суд винаходить відповідні до особливостей правової системи конкретної держави способи тлумачення національного законодавства щодо правових актів ЄС (компромісні), які мінімізували б конфлікт взаємодії з наднаціональним судом).

9. Виокремлено основні тенденції конституційно-правових перетворень у процесі європейської інтеграції України: внесення змін до Конституції України щодо конституційно-правової регламентації інтеграції до ЄС; внесення змін до Конституції України в частині повноважень Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України з виконання державної політики за кореспондуючими пріоритетними сферами інтеграції України до ЄС; модернізація повноважень Конституційного Суду України; залучення громадян шляхом референдуму, опитувань, заходів із формування конституційної правосвідомості громадян щодо процесу європейської інтеграції України.

10. На основі досліджених теорії та практики процесу конституціоналізації надаються такі пропозиції із конституційного реформування в умовах інтеграції Україні до Європейського Союзу:

1) статтю 18 Конституції України доповнити таким положенням: «Держава бере участь у міждержавних інтеграційних об'єднаннях, заснованих на вільній волі суверенних держав та повазі спільних демократичних цінностей, на підставах наділення правами та виконання обов'язків, які передбачаються умовами участі та тією мірою, яка є необхідною для досягнення цілей, спільних з об'єднаннями»;

2) визначити, що порядок внесення змін до Конституції України за «європейським питанням» має здійснюватися з обов'язковим проведенням всеукраїнського референдуму: пропонується ст. 156 Конституції України та ст. 17 Закону України «Про всеукраїнський референдум» доповнити положенням про обов'язковість проведення всеукраїнського референдуму

щодо законопроекту про внесення змін до Конституції України стосовно питань, які походять з відносин України та Європейського Союзу у разі, коли він визначає чи змінює конституційний лад в Україні; пропонується у розділі III Конституції України «Вибори. Референдум» передбачити проведення всеукраїнського референдуму щодо питання із приєднання України до ЄС;

3) запровадити обов'язковий попередній конституційний контроль законопроектів, що стосуються імплементації правових актів ЄС до внутрішнього законодавства України, доповнивши ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» відповідними положеннями;

4) проведення обов'язкової експертизи проектів законів на відповідність *acquis* ЄС відповідальним комітетом Верховної Ради України, а в разі проектування підзаконних нормативно-правових актів – уповноваженим органом Кабінету Міністрів України, за умови обов'язкової контрольної перевірки усіх проектів нормативно-правових актів Міністерством юстиції України.

11. Визначено: головним змістом конституціоналізації процесу європейської інтеграції України під час конституційної реформи має стати європейський вимір конституційної модернізації, тобто системне використання європейських стандартів формування і функціонування правових і державних інституцій, інститутів громадянського суспільства та їх відносин із державою, впровадження у всіх сферах життя в державі верховенства права з безумовним збереженням найвищої юридичної сили Конституції України, що має залишатися Основним Законом України незалежно від тенденцій інтеграційного спрямування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Чернопищук Я.В. Конституціоналізація європейської інтеграції: етимологія змісту / Я.В. Чернопищук // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 49. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – С. 174–179.

2. Чернопищук Я.В. Ідея космополітизації права: генеза процесів конституціоналізації / Я.В. Чернопищук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2011. – Вип. 52. – С. 33–39.

3. Чернопищук Я.В. Уніфікаційні процеси в європейському правовому просторі: герменевтика та аксіологія конституційно-правового аналізу / Я.В. Чернопищук // Юридичний вісник. – 2011. – № 1. – С. 66–72.

4. Чернопищук Я.В. Європейські правові цінності в Конституції України / Я.В. Чернопищук // Юридичний вісник. – 2011. – № 2. – С. 24–30.

5. Чернопищук Я. Поняття «конституціоналізація» у сучасній конституціоналістиці / Я.В. Чернопищук // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 61. – О. : Юрид. л-ра. – 2011. – С. 117–124.

6. Чернопищук Я.В. Визначення місця *acquis* ЄС в конституційному правопорядку України / Я.В. Чернопищук // Електронне наукове видання «Європейські студії і право». – 2012. – № 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/folder/d/0B-Tr4joWDMNsVDInTDBESTVPSFE/edit?docId=0B-Tr4joWDMNsVWptNEVSb0tYT2s>

7. Чернопищук Я.В. Політико-правові детермінанти конституціоналізації / Я.В. Чернопищук // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 13 березня 2010 р.) : у 2 ч. – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2010. – Ч. 1. – С. 75–77.

8. Чернопищук Я.В. Конституціоналізація європейського правопорядку як сучасне втілення ідеї космополітичного права / Я.В. Чернопищук // IX Міжнар. студент.-аспірант. наук. конф. «Актуальні проблеми людини, держави та правової системи» 14–16 травня 2010 р. : тези доповідей. – Львів : Юрид. ф-т Львів. націон. ун-ту ім. Івана Франка. – 2010. – С. 94–95.

9. Чернопищук Я.В. Вплив політико-правових аспектів європейської інтеграції на процес конституціоналізації права / Я.В. Чернопищук // Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. складу (м. Одеса, 21–22 травня 2010 р.) / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. Ю.М. Оборотов // Одеська національна юридична академія. – О. : Фенікс, 2010. – С. 243–245.

10. Чернопищук Я.В. Конституціоналізація європейської інтеграції: спроба понятійного визначення / Я.В. Чернопищук // Треті конституційні читання : зб. тез наук. доповідей і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів, присвяч. пам'яті академіка права Ю.М. Тодики / за заг. ред. проф. А.П. Гетьмана. – Нац. юрид. акад. України. – Х. : Права людини, 2010 р. – С. 61–62.

11. Chernopyshchuk Y. Quasi-constituional essence of integration law in EU / Y. Chernopyshchuk // Правові проблеми зміцнення української державності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 19–20 листопада 2010 р.). – О. : ГО «Причорноморська фундація права», 2010. – С. 66–68.

12. Чернопищук Я.В. Принципи конституційної уніфікації в європейському правовому просторі / Я.В. Чернопищук // Юридична наука: політичні, економічні та соціальні витоки сьогодення : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29–30 жовтня 2010 р.) : у 2 т. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2010. – Т. 2. – С. 116–118.

13. Чернопищук Я.В. Концептуальні підходи наукового пізнання євроінтеграційних процесів у конституційному праві / Я.В. Чернопищук // Юридична наука. – 2011. – № 2. – С. 31–37.

14. Чернопищук Я.В. Методи наукового пізнання інтеграційних процесів в конституційному праві / Я.В. Чернопищук // Актуальні проблеми юридичної науки – 2010 : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми юридичної науки – 2010»], (Київ, 28 листоп. 2010 р.) / за заг. ред. В.К. Матвійчука, Ю.В. Нікітіна, Н.Б. Болотіної / у 2 ч. Ч. 1. – К. : Націон. академія управління, 2011. – С. 209–212.

15. Чернопищук Я.В. Європейські правові цінності в Конституції України / Я.В. Чернопищук // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. професор.-виклад. складу (м. Одеса, 20–21 травня 2011 р.) / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. В.М. Дрьомін // Національний університет «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2011. – Т.1 – С. 259–261.

16. Чернопищук Я.В. Вплив наднаціональної природи права ЄС на еволюцію конституційного права України / Я.В. Чернопищук // Проблеми порівняльного правознавства : зб. тез наук. доповідей III Міжнар. наук. конф. «Компаративістські читання» / за ред. Ю.С. Шемшученка, О.К. Маріна, І.С. Гриценка; упор. О.В. Кресін, І.М. Ситар. – К.; Львів : ЛьвДУВС, 2011. – С. 147–150.

17. Chernopyschchuk I. European legal values in the dimension of the Constitution of Ukraine / I. Chernopyschchuk // Демократія у країнах Східної Європи: конституційно-правовий вимір (Тодиківські читання) : зб. тез наук. доповідей і повідомл. Четвертої міжнар. наук. конф. молод. вчених, аспірантів і студентів (27–28 травня 2011 р.) / за заг. ред. проф. А.П. Гетьмана. – Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Х. : Права людини, 2011 р. – С. 39–40.

18. Чернопищук Я.В. Лісабонський Договір: Конституція ЄС чи феномен конституціоналізації європейської інтеграції? / Я.В. Чернопищук // Національне та міжнародне право як інструменти забезпечення державної та глобальної стабільності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25–26 листопада 2011 р.) : у 2 ч. – Львів : Західноукр. організація «Центр правничих ініціатив», 2011. – Ч. 2. – С. 52–54.

19. Чернопищук Я.В. Конституційний конфлікт у конституціоналізації процесу європейської інтеграції / Я.В. Чернопищук // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.) Т.1 / відп. за вип. д-р юрид. наук, проф. В.М. Дрьомін ; Національний університет «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2012. – С. 259–261.

20. Чернопищук Я.В. Вплив Лісабонського Договору на конституційні перетворення в державах-членах ЄС / Я.В. Чернопищук // Актуальні проблеми європейської інтеграції : зб. статей з питань європейської інтеграції та права / за ред. Д. Ягунова. – О. : Фенікс, 2012. – Вип. 10. – С. 241–248.

АНОТАЦІЯ

Чернопищук Я.В. Конституціоналізація процесу європейської інтеграції України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2013.

У дисертації здійснено комплексне дослідження теорії та практики конституціоналізації процесу європейської інтеграції України. Уперше в науці конституційного права України визначено поняття «конституціоналізація процесу європейської інтеграції України», а також сформовано його науково-практичну парадигму.

На підставі дослідженої конституційної доктрини та європейської практики зі здійснення конституціоналізації розкрито етимологію терміна «конституціоналізація», всебічно розглянуто доктринальні підходи до розуміння конституціоналізації ЄС, встановлено елементи, ознаки, передумови здійснення конституціоналізації процесу європейської інтеграції держави.

За результатами дослідженого досвіду конституційних перетворень у країнах-членах ЄС під впливом наднаціональних (квазі-конституційних) властивостей норм права ЄС та проаналізованих українських сучасних конституційно-правових реалій процесу євроінтеграції розроблено пропозиції щодо напрямків та змісту конституціоналізації процесу європейської інтеграції України.

Ключові слова: європейська інтеграція, Європейський Союз, право ЄС, наднаціональність, конституціоналізація процесу європейської інтеграції, конституція України, правові цінності, верховенство права, Конституційний Суд України, національна ідентичність, конституційна реформа.

АННОТАЦИЯ

Чернопищук Я.В. Конституционализация процесса европейской интеграции Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право, муниципальное право – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2013.

В диссертации осуществлено комплексное исследование теории и практики конституционализации процесса европейской интеграции Украины. Впервые в науке конституционного права Украины определено понятие «конституционализация процесса европейской интеграции Украины», а также сформирована его научно-практическая парадигма.

На основании исследованной конституционной доктрины и европейской практики осуществления конституционализации раскрыта этимология термина «конституционализация», всесторонне рассмотрены доктринальные подходы к пониманию конституционализации Европейского Союза, установлены элементы, признаки, условия осуществления конституционализации процесса европейской интеграции государства.

В результате изученного опыта конституционных преобразований в государствах-членах ЕС под воздействием наднациональных (квази-конституционных) свойств норм права ЕС и проанализированных современных украинских конституционно-правовых реалий процесса евроинтеграции разработаны предложения относительно направлений и содержания конституционализации процесса европейской интеграции Украины.

Ключевые слова: европейская интеграция, Европейский Союз, право ЕС, наднациональность, конституционализация процесса европейской интеграции, конституция Украины, правовые ценности, верховенство права, Конституционный Суд Украины, национальная идентичность, конституционная реформа.

SUMMARY

Chernopyshchuk Iana. Constitutionalisation of the European integration process of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a scientific degree of Master of Legal Science, specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2013.

The thesis presents itself as a comprehensive research on theory and practice of the constitutionalisation of the European integration process of Ukraine. The research is focused on the cognition of the phenomenon of constitutionalisation of the European integration process, analysis of its realization in the EU Member States and determination of perspective directions for Ukraine's way of the constitutionalisation of European integration. The object of the research referred to an elaboration of scientific and practical paradigm of the constitutionalisation of European integration process regarding the experience of constitutional amendments held in the EU Member States.

The process of integration into the EU means that the countries shall comply with the rule of law within the Union. Being a basic principle of the EU, the rule of law means that any activity is grounded on Treaties, voluntarily and democratically agreed by all member countries. In order to meet the requirement on binding execution of the main EU agreements the countries are faced with approximation of domestic legislation to the EU law and impact of supranational legal power of the EU legal acts on national legislation. The first has to be performed in order to ensure the correspondence of interior legal provisions to the

EU legal standards (which further enable the unanimous execution of EU law in all countries) and the second – provides unconditional application of binding EU legal acts in each Member State without regard for the prescription on relevant matter in national legal acts, including Constitution. Integrating countries shall recognise and respect the core values of the EU – human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights, – which are usually fixed in constitutions of states, because of their fundamental character. Considering the supremacy of constitution in national legal system guaranteeing the stability and sovereignty of interior legal order the actual problem raises in defining of measures and directions of amending constitutions during European integration, which have to be specified for each certain country. The necessity to change the constitution was equally fair for both countries-founders and countries of last wave of enlargement due to signing of the Treaty of Lisbon. Particular approaches of the interpretation of domestic legislation in compliance with the EU law should be elaborated by state authorities on constitutional jurisdiction. The complexity of European integration influences on substance and spirit of national constitution and results in «constitutionalisation of European integration of the country».

It was established that the current constitutional process in EU countries occurred under the influence of the EU law. It is possible to imagine the constitutionalisation phenomenon in two reversible dimensions where meaning of constitutionalisation will differ respectfully. The first is a common known in European doctrine process of consolidation of national constitutional gains aimed on final creation of constitutional act possessing the supranational (prior) legal effect – up-directed process. The second understanding of the constitutionalisation presents a reverse effect of the abovementioned consolidation and mean the influence of constitutional acts of supranational organization on the national constitutions – down-directed. Both tendencies of process are possible only during European integration and dynamic transformations within the legal orders interaction, which is like common reason for two dimensions of constitutionalisation.

For the first time the Ukrainian constitutional law science was enriched with a notion of the «constitutionalisation of the European integration process of Ukraine» and its scientific and practical paradigm. Within the research of the etymology of the term «constitutionalisation» was learnt and the doctrines of the understanding of constitutionalisation within the EU were comprehensively considered. On the basis of explored theory and practice of the constitutionalisation of European integration process the author determined elements, features, circumstances of its realization.

It was established and emphasized that judgments of constitutional courts serve as a legal ground for making amendments into the constitution for execution of legal demands of the EU in case of their contradiction to national constitutional provisions, but at the same time they serve as an instrument for

upholding national constitutional interests and priority of internal constitutional legislation during the process of European integration.

Results of the research on the experience of constitutional transformations in the EU member-states influenced by supranational (quasi-constitutional) features of European Law and analysis of modern Ukrainian constitutional legal realities of the European integration process enable to elaborate the proposals on the directions and contents of the constitutionalisation of the European integration process of Ukraine.

Key words: European integration, European Union, EU law, supranationality, constitutionalisation of the European integration process, constitution of Ukraine, legal values, rule of law, Constitutional Court of Ukraine, national identity, constitutional transformation.